

Přednáška č. 3
(20. října 2004)

Pluralismus

(Neo)pluralismus představuje základní teoretický koncept studia organizovaných zájmů. Alternativou, resp. doplněním pluralistických východisek je (neo)korporatismus; jeho význam však spočívá spíše v rovině teoretických studií. Empiricky lze korporativní uspořádání zájmů vysledovat jen v některých politických systémech a v jejich rámci zpravidla jen v některých oblastech *policy*.

Teoretická a metodologická východiska pluralismu

Pluralismus jako teoretický přístup v politologii představuje popření klasických liberálních koncepcí společnosti (společnost jako souhrn jedinců). Za zakladatele pluralismu je pokládán **Arthur Bentley** (*The Process of Government*, 1908) – politické procesy vysvětloval činností sociálních skupin (teorie skupinového nátlaku) a jejich vzájemné vztahy vymezil jako metody prosazování zájmů.

Bentleyho teorii aktualizoval a přetvořil k v koncepční a analytický rámeček **David B. Truman** (*The Governmental Process*, 1951). V patrnosti je třeba mít, že Trumanova koncepce má i výrazné hodnotové aspekty (které sám Truman neskrýval). Východiskem Trumanova přístupu bylo přesvědčení o vhodnosti demokracie (kterou ztotožňoval s politickým režimem Spojených států) a působení zájmových skupin zkoumal, aby vysvětlil příčiny omezování nebo posilování demokracie.

Klasický pluralismus (Bentley, Truman) byl dále – na základě různých kritik (např. Olson) – rozvíjen do podoby moderních koncepcí, které modifikovaly některé původní představy klasických autorů. V (normativní) podobě teorie polyarchie byly tyto koncepce shrnuty **R. A. Dahlem**.

Klasický pluralismus: Truman

Východiskem Trumanovy koncepce je poznání skupiny jako základního aktéra politických procesů. Samotné procesy formování skupin (resp. jejich jednotlivých typů) pak mohou sloužit pro vysvětlení procesů politického zprostředkování a prosazení zájmů.

Základem teorie skupin je pojem **sociální kategorie**, což je souhrn osob vykazujících společné charakteristické znaky. Sociální kategorie se může stát **skupinou**, jestliže jsou navíc přítomny i **sdílené postoje** (*shared attitudes*) – Truman je ztotožňuje se zájmy (na jejichž základě jsou pak artikulovány resp. agregovány konkrétní požadavky).

Ne vždy ale k ustavení skupiny skutečně dochází – některé existují jen jako tzv. **potenciální skupiny** (tedy postrádají interakce mezi svými členy). Koncept potenciální skupiny byl důležitý pro formulování tzv. **zákona anticipovaných reakcí**: politické

POL 232 Úvod do studia organizovaných zájmů
Mgr. Jiří Nantl

autority v řadě případů realizují zájmy, které nejsou artikulovány určitou organizovanou skupinou právě proto, aby zformování takového organizovaného zájmu přešly (viz také přednáška č. 2, pokud jde o uplatňování neorganizovaných zájmů).

Skupina je tedy definována společnou sociální charakteristikou, sdílenými postoji (zájmy) a interakcemi uvnitř skupiny (jimiž jsou zájmy skupiny současně i vytvářeny a reformulovány). O zájmovou skupinu dle Trumana jde tehdy, jestliže skupina artikuluje požadavky vůči jiným skupinám. Jestliže jsou požadavky artikulovány vůči politickým autoritám, jde o tzv. politickou zájmovou skupinu. (Charakter skupiny z hlediska této typologie tedy záleží na jejím momentálním chování. Ke kritice této koncepce viz Fiala.)

Truman uplatňoval pluralistický přístup i pro analýzu vnitřních procesů zájmové skupiny (*internal political life*). Předpokládal, že výstupy těchto procesů (požadavky vůči jiným skupinám či politickým autoritám) jsou výsledkem konfliktu uvnitř skupiny. Později byla vznášena kritika jeho pojetí role vedení (*leadership*) zájmových skupin: Truman je vymezoval (v návaznosti na Bentleyho) jako sociální funkci, jejíž obsah závisí na požadavcích jednotlivých podskupin ve skupině. Jeho stanovisko je třeba chápat v kontextu teoreticko-metodologického prostředí, v němž se pohyboval – jeho práce následovala teorie elit (Mosca, Michels, Pareto) a v samotných 50. letech 20. století byly vlivné behavioristické koncepce (např. Skinner) – oba tyto přístupy zdůrazňovaly vliv psychologických faktorů na politické procesy. Trumanovo stanovisko je v tomto kontextu třeba číst jako odmítnutí psychologizace politické vědy (a pojetí vedení jako psychické vlastnosti).

Truman ovšem také upozorňoval na to, že každá organizace je vedena určitou **aktivní menšinou** a v jeho koncepci lze vysledovat i určité stupně členství v zájmové skupině:

příslušník aktivní menšiny → (běžný, ale řádně organizovaný) člen → „*fellow-traveller*“ (= sdílí charakteristiky a postoje, ale ne interakce, nebo jen v omezení míře)

Pokud jde o **politické procesy**, vysvětloval je Truman jako (organizovaný) sociální konflikt, střet různých zájmů. Základním východiskem pro jeho analýzu politických procesů bylo, že:

1. systém je v principu otevřený = všechny zájmy, které mohou být formulovány, jsou brány v úvahu, tj.

- a) neexistuje dominantní (oficiální státní) ideologie,
- b) stát (politicko-administrativní systém) je neutrální (vůči různým zájmům),
- c) politická moc je nezávislá na moci ekonomické,

2. všechny zájmy jsou navzájem v rovnováze, tj.

- a) žádná zájmová skupina nevykonává kontrolu nad více než jedním druhem politiky,
- b) uvnitř jednotlivých sektorů politik jsou nejdůležitější zájmy v rovnováze (např. zájem zaměstnanců a zaměstnavatelů).

POL 232 Úvod do studia organizovaných zájmů
Mgr. Jiří Nantl

Činnost zájmových skupin, resp. její výsledek pak Truman chápal tak, že působí ve prospěch obecného zájmu. Volby jsou tak spíše jen nástrojem výběru politického personálu (jehož činnost však vnímal jako neutrální, viz výše) a neurčují žádný konkrétní politický program (*agenda*).

Efektivitu působení zájmových skupin v politickém zprostředkování zájmů Truman vysvětlovat v závislosti na **vnitřní soudržnosti** (*cohesion*) skupin, která je vždy (alespoň potenciálně) ohrožována tzv. **překrývajícím se členstvím** (*overlapping membership*): každý je nositelem řady sociálních rolí (a zájmů), které mohou (a často jsou) vzájemně neslučitelné. Jednotlivci jsou proto (přínejmenším potenciálními) členy řady různých skupiny, ale žádná skupina není schopna kontrolovat více než jednu oblast (viz výše).

Kritika a reformulace pluralismu

V pozdějších obdobích studia politických systémů a jejich subsystémů zprostředkování zájmů byly vzhledem k původní koncepci pluralismu formulované Trumanem vznášeny tyto nejdůležitější námitky:

Systém není zcela otevřený. Politické autority mohou relativně nezávisle provádět selekci organizovaných zájmů, které jsou připuštěny k vyjednávacím procesům. Z různých důvodů – vnitřních (např. početnost členstva, zdroje financování), ale i vnějších (vztahy k politickým autoritám, transnacionální podpora, potenciál vytvářet koalice s jinými zájmy) – nejsou organizované zájmy (ale totéž platí i pro z. neorganizované) v rovnováze, ale některé z nich jsou **privilegovány** (Ch. Lindblom).

Tato kritika původního pluralismu, ve spojení s rozšířeným empirickým poznáním, vedla k uznání **organizovaného** (Dahl), resp. **uzavřeného pluralismu** (Stein Rokkan), který v sobě slučuje pluralistické i elitářské prvky (nerovnováha zájmů, polootevřenost systému, uznání role vedení a zaměření na nástroje řízení zájmových skupin). V zásadě jde o pluralistickou koncepci oproštěnou od trumanovského normativního zatížení, avšak respektující a rozvíjející základní prvky analytického rámce.

Teorie polyarchie

Robert A. Dahl tyto tendence dovedl do důsledků a zasadil je do širšího – odpovídajícím způsobem modifikovaného – konceptu deskriptivní teorie demokracie – tj. **polyarchie**. Ta představuje teoretickou rezignaci na politologické tázání po demokracii (Dahl předpokládá, že žádný reálný politický systém nemůže zcela splnit ideální kritéria demokracie).

Právě organizované zájmy (u Dahla sdružení) jsou klíčovým prvkem teorie polyarchie. Jejich skutečná existence je nezbytná pro splnění čtyř z pěti kritérií definujících polyarchii: účinné participace, poznání politických problémů, kontroly politického programu a univerzálnosti systému (pouze volební rovnost zůstává stranou). Dahl předpokládá, že (na státu i sobě navzájem) relativně autonomní organizované zájmy budou provádět vzájemnou kontrolu zabrání tomu, aby se vytvořila jediná autorita, kontrolující celý systém (včetně lidu). Tento prvek právě definuje polyarchii. Přitom si Dahl je vědom funkcí, které zájmové skupiny plní při artikulaci a agregaci zájmů (vč.

POL 232 Úvod do studia organizovaných zájmů
Mgr. Jiří Nantl

deformace zájmů původně existujících coby prvků sdílených charakteristik dané sociální kategorie).

Polyarchie tak představuje komplexní teorii politického systému, která je schopna poskytnout rámec jak pro analýzu reálných procesů, tak i pro jejich hodnocení při současném vědomí různých (z normativních hledisek pozitivních i negativních) aspektů působení zájmů ve společnosti a politickém systému. V tomto smyslu je pro studium organizovaných zájmů zvláště inspirativním rámcovým konceptem, neboť je schopna začlenit – na úrovni jednotlivých subsystémů – pluralistické i korporativní prvky organizace různých zájmů.